

Марина Станіславівна Рогачко,
технічний секретар СВР Д 41.053.01,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
вул. Ніщинського 1, м. Одеса, Україна

ВИМОГИ ДО ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ К. Д. УШИНСЬКОГО

У статті висвітлено погляди Ушинського на особистість майбутнього педагога, вихователя.

У науковому відношенні виняткову цінність становить розроблена К. Д. Ушинським галузь педагогічної науки – теорія виховання, в якій розкрито основні аспекти процесу виховання, вплив дорослого на виховання особистості дитини, висунуті вимоги, які педагог ставив до абітурієнтів та студентів педагогічних спеціальностей, вихователя зокрема.

Ключові слова: виховання, К. Д. Ушинський, педагог, вихователь, теорія виховання, моральність.

Наукова педагогічна громадськість усього світу цього року відзначають 193-річчя від дня народження Костянтина Дмитровича Ушинського – корифея вітчизняної педагогічної науки, видатного мислителя-демократа, фундатора наукової педагогічної думки в Україні. Костянтину Дмитровичу Ушинському цілком справедливо належить одне з провідних місць серед класиків світової педагогіки – таких, як Ян Амос Коменський, Жан-Жак Руссо, Йоганн Песталоцці та ін.. Педагогічна система Ушинського втілює кращі риси класичної педагогіки – любов до Батьківщини, гуманізм, любов і повагу до праці, поважання гідності та прав людини. Та прогресивна роль, яку відіграли наукові праці, підручники, літературні твори для дітей і вся педагогічно-громадська діяльність К. Д. Ушинського, пояснюється насамперед його демократичним світоглядом, прагненням служити своєму народові, справі соціального і культурного процесу.

Учений підкреслював, що людина розвивається лише у суспільстві. «Суспільство є необхідна і єдина форма, в якій здійснює історія розвиток людства» [7, с. 10]. Тільки у суспільстві можливий повний і всебічний розвиток людини. Водночас розвитком людини вчений називав той процес, завдяки якому вона все більше «наближується до своєї людської сутності, до свого людського призначення, все більше і більше усвідомлює його і виражає це усвідомлення у своїх діях» [7, с. 10].

У науковому відношенні виняткову цінність становить розроблена К. Д. Ушинським галузь педагогічної науки – теорія виховання. Вчений розумів процес виховання як закономірний соціально-психологічний процес, в якому певну роль відіграють одвічні соціальні потяги людини – потреба у спілкуванні і здатність взаємного морально-вольового впливу один на одного.

Аналіз творчої спадщини К. Д. Ушинського, а також дослідження в галузі педагогіки (А. Богуш, З. Борисова, О. Губко, І. Копачов, А. Макаренко, В. Пікінер, М. Рибаківа, В. Сухомлинський та ін.) переконують в тому, що в наш час взаємини вихователя з вихованцями – важлива сфера, в якій реалізуються моральні принципи суспільства. Настільки важлива, що вміння створювати і

підтримувати позитивні взаємини з вихованцями слід розглядати як один з основних критеріїв педагогічної майстерності вихователя.

Вплив дорослих, зокрема вихователя, на становлення особистості дитини має визначальний характер, причому чим менша дитина, тим більший на неї вплив вихователів. К. Д. Ушинський у більшості своїй творів неухильно проводив ідею про вирішальну роль особистості вихователя в педагогічному процесі, думку, яка стала хрестоматійною істиною.

Педагогічну діяльність К. Д. Ушинський відносив до числа найскладніших мистецтв. Мистецтво виховання має ту особливість, що майже всім воно видається справою знайомою й зрозумілою, а декому, навіть, справою легкою, - і тим зрозумілішим і легшим здається воно, чим менше людина з ним обізнана. Тому, хорошим вихователем може бути та людина, яка має «покликання, бажання, здібність до своєї діяльності» [6, с. 21] і крім того, їй необхідні спеціальні педагогічні знання.

Педагог підкреслював важливість виховання для суспільства. Кожна людина неповторна у своїй індивідуальності, і потрібне велике вміння, майстерність, мистецтво, щоб, зберігаючи цю індивідуальність, досягти гармонійного розвитку індивіда. Ось чому К. Д. Ушинський називав науку про виховання мистецтвом. Адже так само, як композитор створює нову симфонію, поет – поетичний твір, художник – картину, так і вихователь, володіючи педагогічною майстерністю, творить нову людину, подібної до якої ще не було й не буде.

У виховному мистецтві, крім освіченості і моральної досконалості вчителя, він надавав виняткового значення емоційному ставленню педагога до дитини як предмета виховання і виховної діяльності взагалі. К. Д. Ушинський підкреслював важливу властивість емоцій у педагогічній діяльності вихователя, а саме: в процесі спілкування саме емоції можуть легко передаватися від однієї людини до іншої. Добрі почуття однієї людини викликають такі самі почуття в іншій, а «погане поведіння з тобою збуджує в тобі ненависть – те ж саме збудить і в інших твоїх

поганий настрої, погана дія з ними» [6, с. 23]. Дитина ж особливо легко піддається емоційному впливові вихователя, тому у взаєминах з нею, «хоч би яка вона була зіпсована, ми повинні показати любов і довір'я до неї» [6, с. 24].

У його спадщині знаходимо вимоги, які ставив видатний педагог до абітурієнтів педагогічних спеціальностей. Він уважав, що вступників слід старанно відбирати з урахуванням нахилів до педагогічної роботи. Ушинський пропонував такий зміст навчання у педагогічному закладі: крім поглибленого вивчення всіх профільних предметів, студенти повинні навчитися грамотно писати, малювати, креслити, чітко і виразно читати, співати, мати певні знання в галузі медицини. На його думку, що крім знань загальноосвітнього і методичного характеру, педагог повинен ще досконало володіти визначеною системою ефективних засобів педагогічного впливу на вихованців, тобто він має бути ще й хорошим вихователем. Тому К. Д. Ушинський підкреслював думку про те, що для вихователя не достатньо мати нахили, здібності, терпіння, знати предмет і методику його викладання. Обов'язково потрібно володіти спеціальними знаннями в галузі теорії і методики виховання. Ідеї ученого не втратили значущості і в наш час.

Під час своєї викладацької діяльності, педагог постійно звертався до проблеми підготовки педагогічних кадрів, справедливо зауважуючи, що без добре освічених і підготовлених педагогів неможливо забезпечити належний рівень освіченості і вихованості підростаючого покоління. Відтак, у своїх статтях К. Д. Ушинський постійно закликав створювати педагогічні факультети в університетах, акцентуючи на тому, що неможливо створити справжню народну школу, не маючи для цього добре підготовлених педагогів. Особистості вихователя учений надавав особливого значення, адже «якщо медикам ми довіряємо своє здоров'я, то вихователям ми довіряємо моральність і розум наших дітей, довіряємо їхню душу, а водночас і майбутнє нашої Вітчизни» [1, с. 24].

Освіта майбутнього педагога не повинна обмежуватися рамками вітчизняної педагогічної науки. Педагог, на думку вченого, має бути обізнаним із зарубіжною педагогічною теорією та практикою навчально-виховної роботи. З цією метою, у наш час, крім вивчення відомих праць педагогів, провідні учені та молоді науковці мають відрядження за кордон та під керівництвом кращих педагогів вивчають передовий досвід навчально-виховної роботи у вищих.

Ушинський підкреслював значення практики для підготовки педагога. Він глибоко переконаний, що для професії педагога потрібні не тільки знання з педагогіки і психології. Майбутній вихователь повинен удосконалюватись і у творчій педагогічній практиці. Тому досить важливий той факт, що у сучасних педагогічних ВНЗ присутня педагогічна практика та студенти мають можливість особисто взяти участь у вихованні і навчанні дітей. Бо без практичного підкріплення, теоретичний матеріал –

це лише знання, які залишаться у пам'яті, як неперевірені факти.

Вихована майстерність, за Ушинським, має свою мету, свій предмет і певні засоби виховного впливу. Вихователь, що не зуміє чітко і точно визначити мету виховної майстерності, схожий на архітектора, який, закладаючи нову будівлю, не дав би відповіді на запитання, що саме він хоче збудувати. Вчений вважав, що педагог-майстер повинен мати такі риси характеру: цілеспрямованість, зосередженість уваги, точність, терплячість, наполегливість, любов до дітей, любов до порядку. Особливо цінував у педагогові щирість, яка, на його думку, є єдиною міцною запорукою справжнього успіху у вихованні. Про високу майстерність педагога свідчить уміння домогтися уваги вихованців, зацікавити на занятті всіх дітей.

Важливе місце у теорії виховання К. Д. Ушинський відводив формуванню у майбутніх вихователів високих моральних якостей, або, як він висловлювався, вихованню «людини в людині» [5, с. 91]. Особливо це стосується морального обличчя майбутнього педагога, вихователя дітей. Критикуючи тогочасні вимоги до молодих людей, зокрема педагогів, він писав: «Поняття вихованої людини дуже широке поняття. Подекуди добре вихованою людиною називають того, хто вміє гарно зав'язати краватку, поводитися по моді, балакати іноземними мовами, підтримувати розмову у вітальні, подобатися іншим тощо; іноді того, хто вміє вклонитися, де слід, задерти носа, де можна, задати тону, не пропускати, того, що пливе до рук тощо. Щодо виховання жінок поняття бувають ще більш дивні: вихована дівчина повинна вміти замилити очі, проспівати сяк-так трудну арію, поєднувати наївність з холодним розмірковуванням, під лагідною усмішкою приховувати найнегідніші порухи душі, і головна мета її виховання – спіймати вигідного жениха. Скажіть, як назвати тих вихователів, які наважаться задовольняти такі вимоги? Називайте як завгодно, тільки, бога ради, не вихователями» [7, с. 92].

Учений підкреслював, яке колосальне значення має особистий безпосередній вплив вихователя. «Тільки особистість може діяти на розвиток особистості, тільки характером можна формувати характер». Так важливим для майстерності вихователя є уміння аналізувати свій досвід роботи, вибирати з нього суттєві моменти, створювати таким чином, свій стиль викладання, свою навчально-виховну систему.

Ушинський підкреслює велику силу виховної майстерності, особливо якщо черпати виховні засоби із самої «природи людини». Ось чому «вихователь повинен прагнути пізнати людину такою, якою вона є в дійсності, з усіма її слабкостями і в усій її величчю, з усіма її буденними дрібними потребами і з усіма її великими духовними вимогами» [3, с. 16].

Процес виховання педагог розглядав як цілеспрямовану, свідому діяльність, що вимагає спеціальної підготовки і наявності у майбутніх вихователів певних особистісних і професійних

якостей. Тим самим, учений засуджував теорію вільного виховання, за якою спілкування вихователя і вихованців зводилось до стихійних, випадкових контактів.

Особливу роль у діяльності вихователя відводив він переконанням. Уважав, що процесі його спілкування з дитиною «ніщо не діє так сильно на її душу, як переконання вихователя». «...Вихователь ніколи не може бути сліпим виконавцем інструкції: не зігріта теплом його особистісного переконання, така інструкція не матиме ніякої сили» [3, с. 25]. Учений був переконаний, що «немає такого серця, в якому не було б безкорисливих добрих поривань, і завдання виховання – знайти їх і відповідно спрямувати. Ці поривання пов'язані з любов'ю до свого народу і до своєї Батьківщини, і ця любов «дає вихованню надійний ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами» [7, с. 8].

Вихованню позитивних рис характеру майбутнього педагога Ушинський присвятив не одну статтю, але найдокладніше зупинився він на цьому в VII розділі своєї праці «Про народність у громадському вихованні» [5, с. 50]. У характері кожної людини він вбачав два елементи: природний і духовний, тобто такий, що формується під впливом виховання. Ці елементи не ізольовані один від одного, вони взаємопов'язані. Та лише виховання змінює духовну сутність характеру і виховує у них позитивні моральні якості такі, як любов до рідної природи і свого краю, до людей, що їх оточують, гуманність, доброту, працьовитість.

Основним завданням морального виховання дітей Ушинський вважав формування у них почуття обов'язку і відповідальності, які можна виховати через працю. К. Д. Ушинський радив вихователям виховувати в дітей звичку до самостійної праці. Щодо цього педагог зауважував: «Не можна вести на поводочку волю дитини, а треба дати їй простір самій рости й посилюватися... цілком усамітнені і самостійні спроби тієї чи тієї дитячої діяльності, яка не викликана наслідуванням інших дітей чи наставника, цілком необхідні і надзвичайно плідні, хоч би якою дрібною для дорослого здавалася ця діяльність» [1, с. 367-368].

Учений уважав, що фізична праця є корисним відпочинком після розумової. Розуміючи, що всебічний розвиток особистості неможливий без трудової діяльності, він у багатьох своїх творах відстоював думку про необхідність виховання в підростаючого покоління любові до праці, вироблення звички систематично працювати як розумово, так і фізично. Найповніше ці ідеї розкрито в статті «Праця в її психічному і виховному значенні» [5, с. 46], опублікованій у 1860 р. Для нього праця не лише джерело всього багатства людини, а й вирішальний чинник її фізичного, розумового і морального вдосконалення. За словами Ушинського, тіло, серце і розум людини потребують праці і ця потреба є настільки надійною, - що коли її не буде, то людина неодмінно піде шляхом добровільного і непомітного самознищення,

бо лише «праця, особиста, вільна праця – це й є життя» [7, с. 95].

Висловлювання К. Д. Ушинського про виховну роль праці не втратили свого актуального значення і в наш час. Намагання деяких батьків створити дітям «щасливе життя», оберігаючи їх від праці в сім'ї, є однією з найважливіших причин, що породжують аморальність у дитячому середовищі. Стиляги й і пустоцвіті, дівчата й юнаки, що шукають насолоди в пустому, беззмістовному «веселому житті», – всі вони продукт неробства, утриманських, споживацьких настроїв, що є закономірним результатом нерозумної, безпринципної любові батьків до своїх дітей [1, с. 118].

Говорячи про значення праці в житті людини та виховання любові до праці, Ушинський мав на увазі не тільки фізичну, а й розумову працю, підкреслюючи необхідність їх поєднання. Учений уважав, що навчання дітей є розумовою працею, але воно має бути посиленням. Викладання кожного предмета педагогом слід вести так, щоб для вихованців залишалось рівно стільки праці, скільки можуть подолати їхні молоді сили, бо серйозна розумова праця втомлює дитину швидше, ніж найважча фізична праця. «... фізична праця необхідна для розвитку і підтримання в тілі людини фізичних сил, здоров'я і фізичних здібностей, до цього доводити дитину немає потреби. Але необхідність розумової праці для розвитку сил і здоров'я, нормального стану людського тіла не всі усвідомлюють виразно. Багато хто, навпаки вважає, що розумова праця шкідливо впливає на організм, – а це зовсім несправедливо... Всяка ж розумова праця, навпаки, приводячи в дію нервову систему, впливає сприятливо на обіг крові і на травлення. Розвиток нервової системи розумовою працею дає надзвичайну живучість тілу людини» [7, с. 95].

Отже, в процесі виховання, педагоги, з одного боку, повинні піклуватися про те, щоб відкрити вихованцю можливість знайти для себе улюблену працю, а з іншого – виховати в нього незгасиму потребу працювати, працювати творчо, на користь суспільству. «Праця, звичайно, тягар, але тягар, без якого... поєднання людської гідності і щастя неможливе» [1, с. 96].

Крім того, Ушинський уважав, що у виховній роботі педагога слід застосовувати як заохочення, так і покарання. Щодо заохочення, то він радив не застосовувати матеріальних нагород, ніколи не хвалити дитину, порівнюючи її з іншою, а тільки у порівнянні з її минулими недоліками, а ще краще показувати її успіхи у зв'язку з поставленою метою. Та поряд із заохоченням дітей педагог не повинен відмовлятися і від покарання. На думку вченого, необхідно карати дітей, які говорять неправду. Проте, навіть, і в цьому випадку покарання необхідно використовувати розумно, щоб не зашкодити справі. «Застосовуючи покарання як засіб до викорінення звички брехати, – писав, – можна іноді досягти мети, але можна завдати і великої шкоди: дитина або перестане піддаватися спокусі брехати і мало-помалу кине погану звичку, або стане брехати дедалі майстерніше і може

досягти в цьому такої досконалості, що обмануватиме не тільки свого вихователя, але навіть саму себе, і все життя її може стати однією величезною брехнею» [7, с. 98]. Ушинський не заперечував зовсім тілесні покарання, але радив педагогам не вдаватися до них, бо «страх тілесного покарання не зробить злого серця добрим» [7, с. 99].

Отже, за Ушинським, головну роль у формуванні особистості людини відіграє виховання, в процесі якого слід використовувати природні дані дитини, успадковані від батьків. Ось чому вихователь повинен прагнути не тільки до ґрунтовного засвоєння знань учнями, а й до розвитку активності й самостійності дитини, без чого неможливий справжній повноцінний розвиток людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пікінер В. Розвиток педагогічних ідей К. Д. Ушинського у практиці сучасного дошкільного закладу / дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. н.: спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / В. Пікінер. – Одеса, 2008.
2. Пікінер В. Розвиток педагогічних ідей К. Д. Ушинського у практиці сучасного дошкільного закладу / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. н.: спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / В. Пікінер. – Одеса, 2008.
3. Ушинский К. Д. Избранные педагогические произведения / К. Д. Ушинский. – М. : Просвещение, 1968. – 557 с.
4. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори / К. Д. Ушинський [у 2 т.]. – Т.1. Рідне слово / Під ред. Г. С. Костюка. – К.: Радянська школа, 1983. – 488 с.
5. Ушинський К. Д. Твори / Упоряд. Г. С. Костюк, С. Х. Чавдаров [у 6-ти т.]. – Т.1. – К. : Радянська школа, 1954. – С. 268- 271.
6. Ушинський К. Д. Твори / Упорядн. Г. С. Костюк, С. Х. Чавдаров [у 6-ти т.]. – Т.4. – К. : Радянська школа, 1954. – С. 268-271
7. Ушинський К. Д. Педагогічні ідеї К. Д. Ушинського / Упорядн. В. Г. Петік, Войтко В. І. – 1974. – С. 340.

*Марина Станиславовна Розачко,
технический секретарь специализированного ученого совета Д 41.053.01,
Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К. Д. Ушинского»,
ул. Нищинского 1, г. Одесса, Украина*

ТРЕБОВАНИЯ К ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО ВОСПИТАТЕЛЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ К. Д. УШИНСКОГО

Научная педагогическая общественность всего мира в этом году отмечают 193-летие со дня рождения Константина Дмитриевича Ушинского – корифея отечественной педагогической науки, выдающегося мыслителя-демократа, основателя научной педагогической мысли в Украине.

Анализ творческого наследия К. Д. Ушинского, а также исследования в области педагогики (А. Богуш, С. Борисова, И. Копачов, А. Макаренко, В. Пикинер, М. Рыбакова, В. Сухомлинский и др.) убеждают в том, что в наше время отношения воспитателя с воспитанниками – важнейшая сфера, в которой реализуются нравственные принципы общества. Настолько важная, что умение создавать и поддерживать положительные взаимоотношения с воспитанниками следует рассматривать как один из основных критериев педагогического мастерства воспитателя.

В научном отношении исключительную ценность представляет разработанная К. Д. Ушинским отрасль педагогической науки – теория воспитания, в которой раскрыты основные аспекты процесса воспитания, влияние взрослого на воспитание личности ребенка, выдвинуты требования, которые педагог ставил к абитуриентам и студентам педагогических специальностей, воспитателя в частности. Ученый понимал процесс воспитания как закономерный социально-психологический процесс, в котором определенную роль играют вечные социальные влечения человека – потребность в общении и способность взаимного морально-волевого влияния друг на друга.

Важное место в теории воспитания К. Д. Ушинский отводил формированию у будущих воспитателей высоких моральных качеств. В статье раскрыты основные требования к личности будущего воспитателя, перечислены личностные качества и черты характера которые, за словами Ушинского, должны присутствовать у будущего педагога-воспитателя.

В статье раскрыто значение практики в подготовке педагога-воспитателя. Константин Дмитриевич был глубоко убежден, что для профессии педагога нужны не только знания по педагогике и психологии. Будущий воспитатель должен совершенствоваться и в творческой педагогической практике.

В статье сказано, что главную роль в формировании личности человека играет воспитание, в процессе которого следует использовать природные данные ребенка, унаследованные от родителей. Вот почему воспитатель должен стремиться не только к основательному усвоению знаний воспитанниками, но и к

развитию активности и самостоятельности ребенка, без чего невозможно настоящее полноценное развитие человека.

Ключевые слова: воспитание, К. Д. Ушинский, педагог, воспитатель, теория воспитания, моральность.

Marina Stanislavovna Rogachko,
*Technical secretary of the specialized scientific council D 41.053.01,
 State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»,
 1, Nischinskogo Str., Odessa, Ukraine*

REQUIREMENTS TO THE PERSONALITY OF THE FUTURE EDUCATOR IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF K. D. USHINSKY

This year the whole world scientific pedagogical community celebrates 193rd birthday of Konstantin Dmitrievich Ushinsky – the coryphaeus of the native pedagogical science, distinguished thinker-democrat, the founder of the scientific pedagogical thought in Ukraine.

The analysis of K. D. Ushinsky's creative heritage as well as the research in the field of Pedagogy (A. Bogush, S. Borisova, I. Kopachov, A. Makarenko, V. Pikiner, M. Rybakova, V. Sukhomlinsky and others) convince that nowadays the attitude of the educator to his / her pupils is the most important sphere in which the moral principles of society are realized. It is of great importance that the ability to create and maintain positive relationships with pupils should be considered as one of the main criteria of teacher's pedagogical mastery.

In the scientific respect the branch of pedagogical science developed by K. D. Ushinsky seem to be of great value – the theory of upbringing, in which the main aspects of the upbringing process are revealed, the influence of the adult on the upbringing of the child's personality, the requirements that the teacher put to school leavers and students majoring in Pedagogy, to the educator in particular. The scientist understood the process of upbringing as a logical social and psychological process in which the eternal social impulses of mankind play a certain role – the need for communication and the ability of mutual moral-volitional influence on each other.

In the theory of education, K. D. Ushinsky assigned an important role to the formation of high moral qualities in future educators. Some basic requirements to the personality of the future educator are revealed in the article; some personal qualities and character traits that, in the words of Ushinsky, a future teacher-educator should manifest are listed.

The importance of practice in a teacher-educator training is revealed in the article. Konstantin Dmitrievich was deeply convinced that both the knowledge of Pedagogy and Psychology is needed for the profession of a teacher. A future educator should also improve his / her mastery in creative pedagogical practice.

The article says that upbringing plays the main role in shaping personality in the course of which it is necessary to use child's natural data inherited from his / her parents. That is why the educator should strive for his / her pupils to master their knowledge thoroughly as well as to develop child's activity and independence, without which one cannot imagine a real full-fledged development of the person.

Keywords: education, K. Ushinsky, teacher, educator, the theory of education, morality.

Подано до редакції: 10.01.2017 р.

Рекомендовано до друку: 24.01.2017 р.

Рецензент: д.пед.н., професор А. М. Богуш